

EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ'NDE SAMSUN ANLATIMLARI

SAMSUN EXPRESSIONS IN THE BOOK OF TRAVELS OF EVLIYA CELEBI

Arş. Gör. YAŞAR GÜLTEKİN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
yasar.gultekin@omu.edu.tr

Arş. Gör. YAĞMUR YİĞİT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
yagmur.yigit@omu.edu.tr

ABSTRACT

Evliya Celebi, one of the first names in our cultural memory with Marco Polo, as a traveler is also known world-wide in the field of travelogues. Evliya Celebi traveled generally across the Ottoman territories in XVII.th century and wrote down his famous travelogue - opus magnum- Seyahatname in ten volumes. This masterpiece, by the apply of UNESCO Turkey National Commission, was added to UNESCO Memory of the World List in June 2013. Evliya Celebi had provided information and made evaluations about the economic, social, cultural life, state officials in charge of the places and languages used by ethnical groups, in his works. In Seyahatname, narratives about Samsun (Amisos) also took place. In this article, in the light of the narratives in Seyahatname, information about general view of Samsun (Amisos) in XVII.th century will be given, and if necessary additional information will be presented.

Keywords:
Seyahatname, Evliya
Celebi, Samsun,
travel literature,
ravelogue

ÖZ

Kültür belleğimizde, gezgin (seyyah) denildiğinde, Marco Polo ile birlikte akla gelen başlıca isimlerden biri olan Evliya Çelebi, seyahat yazıları alanında dünya çapında da tanınan bir isimdir. Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda genellikle Osmanlı idaresindeki topraklarda seyahat etmiş ve seyahati sırasında on ciltlik Seyahatname adlı ünlü eserini kaleme almıştır. Bu şaheser, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu'nun başvurusu üzerine Haziran 2013'te UNESCO Dünya Belleği Listesi'ne dâhil edilmiştir. Eserde, Evliya Çelebi gördüğü yerlerin ekonomik, sosyal, kültürel hayatı, devlet görevlileri ve bu yerlerde değişik etnik gruplarca kullanılan diller hakkında önemli tespitlerde bulunmuş ve bilgi vermiştir. Seyahatname'sinde, Samsun kenti hakkında da anlatımlarda bulunmuştur. Bu makalede, Evliya Çelebi Seyahatname'indeki anlatımlar ışığında Samsun kentinin XVII. yüzyıldaki genel görünümü hakkında bilgiler verilecek, gerekli görüldüğünde de ek bilgiler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Seyahatname, Evliya Çelebi,
Samsun, Gezi Yazını, Gezi Yazısı.

GİRİŞ

Evliya Çelebi (1611-1682), XVII. yüzyılda yaşamıştır ve genellikle Osmanlı hâkimiyetindeki topraklarda yaptığı seyahatlerinde elde ettiği izlenimleri ve bilgileri on ciltlik Seyahatname adlı eserinde toplamıştır. Seyahatname, adından da anlaşılacağı üzere bir gezi yazısı örneğidir. Seyahatname kelimesi, Arapça Seyahat ve Farsça Nâme sözcüklerinden oluşur, gezi hatıraları yazısı olarak tanımlanabilir. Ancak, Evliya Çelebi'nin Seyahatname'si, Dankoff'a göre 'hiçbir biçimde yalnızca doğrudan doğruya bir yolculuk anlatısı değildir. Daha çok, kabaca zaman dizinsel olan yolculuk anlatısı, yazarın içinde daha pek çok şey yaptığı bu eserin yalnızca zarfını oluşturur.' (Tezcan, 2012, s.45) Evliya Çelebi, 1611 yılında müreffeh bir Kütahyalı ailenin çocuğu olarak İstanbul'da doğmuştur. Asıl adının Mehmet Zilli olduğu bilinmektedir. Babası Derviş Mehmet Zilli, Osmanlı Sarayı'nda kuyumcubaşılık yapmaktaydı ve annesinin de IV. Mehmet devrinde sadrazamlık görevinde bulunan ve kendisi de Abaza olan Melek Ahmet Paşa'nın Abaza bir akrabası olduğu bilinmektedir.(Dankoff,2004) Bu yakınlığın yazdığı esere yansımaları da görülmektedir.

Yaşar Gültekin ve
Yağmur Yiğit,
1 (1) 2017

• 20

Kendi eserinde bizzat belirttiği üzere rüyasında Hz. Muhammed'i görmüş ve 'Şefa'at ya Resulullah' diyeceğine heyecandan dili sürçmüş ve 'Seyahat ya Resulullah' demiştir. İşte kendisine göre, 40 yıl sürecek seyahatlerinin ve seyahatnamesini yazmış olmasının hikmeti bu rüyadır.

Evliya Çelebi hakkında bildiklerimiz genel olarak kendi yazdıklarına dayanmaktadır ancak dönemin kaynaklarında da 3 yerde kendisinden bahsedilmiştir: (Dankoff ve Tezcan, 2015)

- Viyana Devlet Arşivleri'nde Karl Teply tarafından bulunan ve Kara Mehmed Paşa'nın 1665'teki elçiliği sırasında yazılmış olan maiyet listesinde adı geçen 'Evliya Efendi' olarak.
- Stathi tarafından Yunanca olarak bulunan ve İngilizce yayımlanan, İstanbul'daki Mukaddes Yerler Patrik Temsilciliği (Metochion) kütüphanesinde bulunan, tarihi belli olmayan, Rum Patrikliğine ait bir mektupta (Stathi, 2006).
- Birkaç Osmanlı okçuluk kitabında rekor oluşturan şampiyonlar arasında.

İkinci sırada sözü geçen belge Sina Dağı'ndaki Rum patrikliği tarafından yazılmış olup, seyahat eden insanlara verilen bir tavsiye mektubu niteliğindedir (Tezcan, 2011). Ancak bu belgenin Kudüs'ten alınmış olması ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Bu seyahatleri planlarken papinta'yı (söz konusu belge), Stathi'nin '1669-1707 döneminin ünlü Kudüs Patriği Desitheos' diye söz ettiği patrikten almış olduğu düşünülebilir (Tezcan,2007).

Pierre MacKay'ın yazdığına göre de bu belge, açıkça İstanbul'daki Ekümenik Patriklik tarafından verilmişti (MacKay, 2007). Belge aynı zamanda kutsal yerlerin ziyareti açısından günümüzde kullanılan vize ile de özdeşleştirilebilir.

Evliya Çelebi ilk olarak 1630 civarında, doğup büyüdüğü şehir olan İstanbul'un anlatımlarını yazmaya başlar. Daha sonra ise Osmanlı topraklarına ve bazı komşu ülkelere yapmış olduğu seyahatleri anlattığı toplam 10 ciltlik eserini kaleme almıştır. Sözü edilen Seyahatnâme adlı eser, tüm bu ciltlerin toplamına verilen ad olup yaklaşık 6000 sayfalık el yazmasını içermektedir. Her bir cildin genel olarak hangi bölgeler hakkında anlatımlar içerdiğini ve yaklaşık yazım tarihleri şu şekildedir:

1. İstanbul ve civarı (1630)
2. Anadolu, Kafkaslar, Girit Adası, Gürcistan ve Azerbaycan (1640)
3. Suriye, Filistin, Ermenistan ve Rumeli (1648)
4. Doğu Anadolu, İran ve Irak (1655)
5. Rusya ve Balkanlar (Boğdan, Transilvanya, Bosna, Dalmaçya ve Sofya) (1656)
6. Askeri Seferler (Transilvanya seferi, Arnavutluk, Macar seferi, Uyvar'ın muhasarası, Avusturya, Almanya, Flemenk'e ve Baltık Denizine kadar gitmesi. Uyvar'ın zaptı, Belgrad, Hersek'e gönderilmesi, Ragusa seyahati, Karadağ seferi, Kanija seferi ve Kanizsa-Hırvatistan) (1663-1664)
7. Avusturya, Kırım ve Kafkaslar'a ikinci sefer. (1664)
8. Yunanistan, Kırım ve Rumeli'ye ikinci sefer (1667-1670)
9. Mekke'ye hac seyahati (1671)
10. Sudan ve Mısır (1672)

Evliya Çelebi
Seyahatnamesi'nde
Samsun Anlatımları

Dankoff, yukarıda bahsi geçen ve coğrafi alanlarla sınırlanmış dizgiyi edebi açıdan tanımladığında birinci ve onuncu kitabın kırk yıllık tüm hikâyenin sınırlarını oluşturan bir çerçeve olarak, yolculukların başlangıcından önce ve bitişinden sonra yaşadığı şehirler olan payitaht İstanbul'a (Konstantiniyye) ve imparatorluğun büyük kentlerinden Kahire'ye ayrıldığını belirtecek, tekrarlayan ve kesişen güzergâhların olmasıyla birlikte Evliya Çelebi'nin tutarlı ve bağlantılı bir anlatım üslubu kullandığını savunacaktır (Dankoff ve Tezcan, 2012, s.8). Dankoff ayrıca, 2. Kitap'ı 'Anadolu ve Celali İsyancıları', 3. ve 5. Kitap'ları 'Melek Ahmed Paşa'nın Meslek Hayatı', 4. Kitap'ı 'Safavî Sınır İlleri', 6. Kitap'ı 'Macaristan ve Almanya Seferler', 7. Kitap'ı 'Habsburg Sınır İlleri', 8. Kitap'ı 'Yunanistan ve Girit'in Fethi', 9. Kitap'ı 'Hac Yolculuğu' olarak adlandırmanın yanlış olmayacağı kanaatindedir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi, kapsamış olduğu coğrafyanın büyüklüğü ve döneminde

yazılan birçok eserden kapsamlı ve ayrıntılı olmasından dolayı günümüze değin birçok dile çevrilmiştir (Tezcan, 2012, s.45).

İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Türk Edebiyat Tarihi'nde, Evliya Çelebi Seyahatname' sinden yaklaşık bir asır önce Kaptan-ı Derya Seydi Ali Reis'in yazmış olduğu Mirat-ül Memalik (Memleketlerin Aynası) adlı eseri göze çarpmaktadır. Fransızca'ya çevirisini yapan Jean-Louis Bacqué-Grammont tarafından üslup olarak Atinalı Ksenofon (Xenophon) tarafından yazılan Anabasis'e benzetilmiştir.

Batı'da seyahatnamelere ilk örnekler, Eski Yunan'da antik çağ medeniyetlerini, halklarını ve inançlarını tanıtan seyahatnamelerle verilmiştir. Yunanlı coğrafyacı Strabon ve Pausanias'ın seyahatnameleri bu özelliği taşır. Maden (2008)'e göre Marco Polo'nun doğu ülkelerine yaptığı geziyi anlatan seyahatnamesi, üslup ve metin olarak değerlendirildiğinde Batı edebiyatının ilk seyahatnamesi olarak kabul edilir.

Yaşar Gültekin ve
Yağmur Yiğit,
1 (1) 2017

- 22

Yine Batı Edebiyatı'nda, XVI. Yüzyılın sonlarında basılmış olan Jean de Léry'nin 'Histoire d'un Voyage Fait en la Terre du Brésil' (Brezilya Topraklarında Yapılmış Bir Yolculuğun Hikâyesi), ve XV. yüzyılda Martyr'in 'Le Voyage en Europe de Martyr, Évêque Arménien au XVe siècle' (XV. Yüzyılda Ermeni Piskopos Martyr'in Avrupa Yolculuğu) adlı eseri de kayda değer eserlerdendir.

Aynı dönemlerde İngiltere'de de seyahatname örnekleri yayınlanmıştır. İçlerinde, Richard Hakluyt'un 1582 tarihli 'Divers Voyages Touching the Discoverie of America' (Amerika'nın Keşfine Değinen Farklı Yolculuklar) adlı eseri ve daha geç dönem örneklerinden olan ve XVIII. yy.'da yayınlanan Kaptan James Cook'un 'Günlükler' i öne çıkanlardandır. Bu iki eseri öne çıkaran özellikleri, edebi değere sahip olmasının yanında eserlerin toplumda yarattığı etkileridir. Örneğin Hakluyt'un eseri yazıldığı zaman diliminde yeni keşfedilmiş bir kıta olan Amerika kıtasına yerleşimi teşvik etmiş ve 1846 yılında adını taşıyan ve gezi yazıları ve coğrafya alanında hizmet veren Hakluyt Vakfı kurulmuştur. (McHenry, 2004) Aynı şekilde Kaptan Cook da dönemin İngiltere'si üzerinde etkili olmuş ve Pasifik Okyanus'unda bulunan bir takımadaya ismi verilmiştir.

Doğu Edebiyatı'nda bu türün örneklerinden bahsetmek gerekirse, İbn-i Şehriyar'ın X. yüzyılda yazdığı 'Kitab-ül Acaib-ül Hind', yine X. yüzyılda İbn-i Fadlan'ın (bazı kaynaklarda İbn-i Fazlan) Seyahatnamesi ve XIV. yüzyılda İbn-i Batuta'nın 'Tuhfet-ül Nüzzar fi Garaibi'l-Emsal ve Acaibi'l-Estar' ve 'Rihle'

adlı eserleri sayılabilir. Çin’de de özellikle Song Hanedanı (960-1279) döneminde gezi yazıları oldukça popüler olmuştur. (Hargett, 1985) Türün dikkat çekici yazarları arasında Fan Chengda (1126-1193) ve Xu Xiake (1587-1641) sayılabilir.

Çalışmada, tarihte bilinen ilk çeviri olan Joseph von Hammer’ın yapmış olduğu Samsun anlatımlarının yer aldığı II. cildin İngilizce çevirisi kullanılacaktır. Daha önce Samsun kentinin ilçesi durumunda olan Lâdik ilgili anlatımlara dayanan ve Lâdik kenti anlatımının irdelendiği ‘Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde Lâdik’ başlıklı makale bulunmaktadır.(Kuzubaş, 2010)

Bununla birlikte Seyahatname’deki anlatımlardan hareketle gerek ülkemizde bulunan yörelerin (Okumuş, 2007; Okumuş, 2012) gerekse de esere konu olan coğrafyada bulunan farklı yerlerin (Leontik, 2013; Turan, 2015) disiplinlerden akademisyenler tarafından incelenmesi sonucu oluşan başka makaleler de bulunmaktadır.

Evliya Çelebi
Seyahatnamesi’nde
Samsun Anlatımları

Tablo-1: Evliya Çelebi’nin Seyahatname’sinin çevirileri

Çevrildiği Dil	Çevirmenin Adı – Basım Tarihi
Arnavutça	Elsie 2008
Arapça	Harb 2006; Awni, Azzam, Sulayman, Mutawalli 2009
Ermenice	Safrastyan 1967
Bulgarca	Dimitrov 1972
İngilizce	Hammer 1834, 1846, 1850; Stephan 1935-42; Pallis 1951; De Gaury 1951; MacKay 1969, 1995; Livingston 1970; Bruinessen, Boeschoten 1988; Dankoff 1990a, 1991a, 1996; Crane 1993; Mackay 1995; Dankoff, Elsie 2000; Dolinski 2001; Dankoff 2004a (kısa pasajlar); Javadi, Floor 2010; Dankoff, Kim 2010
Fransızca	Bacqué-Grammont 1999; Bilici 2000
Gürcüce	Puturidze 1971,1973
Almanca	Menzel 1911; Köhler 1928; Kreutel 1957; Turkova 1965,1973; Haarmann 1976; Buğday 1996; Bulut 1997; Prokosch 1994, 2000; Tezcan 1999; Hillebrand 2010
Yunanca	Pallis 1941; Mpires 1959; Demetriades 1973; Kostakes 1980-81; Loupes 1994
Macarca	Karacson 1904, 1908
İtalyanca	Rocchi 2008
Lehçe	Abrahamowicz v.d. 1969
Romence	Alexandrescu-Dersca, Mehmed 1976
Rusça	Tveritnova, Zeltjakov v.d. 1961, 1979, 1983; Bahrevskiy 1999
Sırpça	Sabanovic 1979
Slovakça	Kopcan 1978

YÖNTEM

Bu çalışma, Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinin ilk yabancı dilde basımı olan Joseph von Hammer'in 1834 tarihli İngilizce çevirisi temel alınarak yapılmıştır. Von Hammer'in yapmış olduğu çeviri ve derlemede Samsun ile ilgili olan bölümler taranmış ve günümüz Türkçesi'ne çevrilerek çözümlenmeleri yapılmış, sonrasında da tarihsel süreçte eğer varsa bu bölge hakkında ek bilgiler de verilmiştir.

BULGULAR

Evliya Çelebi, Samsun'a Trabzon ve Batum'a yapmış olduğu seyahat esnasında uğramıştır. Bu yolculuğa Trabzonlu Fertiloğlu'nun Karamürsel adındaki gemisiyle 1050 yılının Cemaziyelahir ayının başlarında (miladi takvimle 1640 yılının Eylül ayına denk gelmektedir) çıkmıştır. (von Hammer, 1834, s.35) Evliya Çelebi, Samsun'a Sinop'tan sonra uğramıştır.

Yaşar Gültekin ve
Yağmur Yiğit,
1 (1) 2017

Samsun Şehri Hakkında Genel Bilgi

'It was taken from the Greeks, who built it; by Ala-ud-din a prince of the Seljuk family, and afterwards by Sultan Ilderim; it is the seat of a voivode sub-ordinate to the sanjak of Janik. The judge's provision is fixed at one hundred and fifty aspers. Order is kept by a commanding officer of Janissaries (Serdar Kiayayeri), and the commander of the castle, Dizdar, but there is neither Mufti nor Nakib-ul-ishraf. The inhabitants are all packers and boatmen, no great rich men (Awan) but a number of Ulemas. Everybody dresses according to his means' (von Hammer, 1834, s.39).

'Canik Sancağı'na bağlı bir voyvodalık olan Samsun Kalesi, Selçuklu Hanedanı'ndan Alaattin (Keykubad) tarafından ve daha sonra da Sultan Yıldırım (Beyazıt) tarafından onu inşa eden Yunanlılar'dan alınmıştır. Kadı'nın günlüğü yüz elli akçeye sabitlenmiştir. Düzen; Yeniçerilerin kumanda subayı Serdar ve kale kumandanı Dizdar tarafından korunmaktadır ancak Müftü ya da Nakibü'l eşraf bulunmamaktadır. Halkı tümüyle işçi ve gemicilerden oluşmaktadır, birkaç Ulema'dan başka büyük zengin adam (Ayan) bulunmamaktadır. Herkes kendine uygun şekilde giyinmektedir.'

Evliya Çelebi'nin Kadı'nın yevmiyesini belirtme sebebi kadıların yerleşim yerlerinin büyüklüklerine göre maaş alması ile ilişkilidir. Zira aynı eserde Evliya Çelebi'nin naklettiğine göre Amasya, Kastamonu, Gebze, Ünye ve Giresun kadıları için de aynı yevmiye geçerliyken, görece büyük şehirler olan

Kocaeli kadısının üç yüz ve Trabzon kadısının beş yüz akçe almaktadır (von Hammer,1834, s. 35-90).

Nakibü'l eşraf, kelime anlamı ile şerefliilerin reisi, önde geleni anlamına gelmekle birlikte Osmanlı devlet teşkilatlanmasında Hz. Muhammed'in soyundan olan kişilere yapılan ödemelerin ve sağlanan sosyal hakların dağıtımından ve bu kişilerin doğum ve ölüm kayıtlarının tutulmasından sorumlu devlet memurudur. Kentte nakibü'l eşraf bulunmamasından, yörede peygamber soyundan gelen kimsenin yaşamadığını ya da daha iyimser bir ifadeyle bir sorumlu atanacak kadar büyük bir nüfusa sahip olmadıklarını anlıyoruz.

Ayan ise Arap dilindeki "ayn" sözcüğünün çoğulu olarak gözler anlamına gelmektedir (Özdeğer, 2002). Osmanlı toplumunda XVIII. asır öncesinde toplumda önem kazanmış kişiler ve bir muhitin ileri gelenleri için kullanılırdı (Nagata, 1997).

Samsun Kalesi'nin Anlatımı

'The distance between Sinope and Samsun is by sea one hundred and fifty miles, and five days journey by land. Sinope lies to the south of Samsun, which is a strong fortress on the sea shore. In the time of Muhammed II, the conqueror of Erla, the Cossacks took this castle and destroyed the fortifications in some places, which, after they were driven away, were repaired and the garrison strengthened, with great store of ammunition; it is now five thousand paces in circumference, has seventy towers, two thousand battlements and four gates' (von Hammer, 1834, s.39).

'Sinop ve Samsun arasındaki mesafe deniz yoluyla yüz elli mil ve kara yoluyla beş gün tutmaktadır. Sinop deniz kıyısında güçlü bir kale olan Samsun'un güneyine uzanmaktadır. Eğri Kalesi (Almanca: Erlau) fatihi III. Mehmet zamanında, Kazaklar bu kaleyi almışlar ve bazı yerlerde surları tahrip etmişlerdir. Onlar defedildikten sonra tamirat görmüş ve askeri birlik (garnizon)muazzam bir cephane deposu ile güçlendirilmiştir. Kalenin şu anki çevresi beş bin arşındır, yetmiş adet kulesi, iki bin mazgalı ve dört kapısı bulunmaktadır.'

Samsun Kalesi ile ilgili bildiklerimiz Seyahatname ile sınırlı değildir, genel olarak kale surlarının hangi alana yayıldığı hakkında bilgiler mevcuttur.

Evliya Çelebi
Seyahatnamesi'nde
Samsun Anlatımları

(Sarısakal, 2015) Buna göre, kalenin üç adet kapısı bulunmaktadır ki bunlar günümüzde Kale Camii'nin yerinde bulunan Batı Kapısı, Bedesten'in mahalle içine açık olan kapısının olduğu yerde Doğu Kapısı ve son olarak tarihi Osmanlı Bankası binasının olduğu yerde de deniz açılan Kumkapı. Evliya'nın bahsettiği dördüncü kapı hakkında malumat bulunmamaktadır.

Samsun Kalesi, Saathane Meydanı'ndan Bedesten'e, deniz tarafında ise günümüzde Cumhuriyet Meydanı'nın kuzeybatı köşesinin olduğu noktadan, Büyük Camii'nin ilerisine kadar uzanan bir alanda kurulmuştur. Evliya Çelebi'nin anlatımına göre beş bin arşın uzunluğunda surları vardır; bahsedilen arşının Evliya Çelebi'nin genelde halk dili kullanması nedeniyle çarşı arşını olması ihtimali bulunduğu gibi, bina veya mimar arşını denilen ölçüden bahsetme ihtimali de bulunmaktadır. (Arşın (çarşı arşını), yaklaşık 68 cm. ye denk gelen bir uzunluk ölçüsüdür (Atmaca, 2009). Her iki ölçü ile 3400-3800 metre arası bir uzunluğa denk gelmektedir. Bu surlarda bulunan yetmiş adet kule yaklaşık her elli metrede bir konuşlanmış kulelerin varlığını işaret eder.

Yaşar Gültekin ve
Yağmur Yiğit,
1 (1) 2017

- 26

Şekil. 1 Samsun Kalesi'nin Kumkapı'da bulunan kitabesi İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın arşivinde "Samsun Kalesi-Kitabesi 90764/11" numarasıyla kayıtlıdır.

'Gazi ve mücahitlerin meliki, kâfir ve müşriklerin düşmanı Beyazıt Han oğlu Yüce Sultan Mehmet zamanında 813 yılında, Frenk kalesinin tahrip edilmesi (Allah'ın orayı yakmasından sonra) büyük emri Timurtaş Bey'e (Allah devletini devamlı kılsın) emredildi. Her kim o kalenin imar edilmesine izin verir ve çaba sarfederse Allah'ın melekleri ve insanların laneti onun üzerine olsun' (Kitabenin çevirisi: Yrd. Doç. Dr. Recep GÜN, OMÜ İlahiyat Fakültesi).

Samsun Şehrinin Coğrafyası, Mimarisi ve Ticari Hayatı

'The River of Charshenbe-Pazari, which passes before Amasia, disembogues in the Black Sea on the east side of Samsun. It is a large river, not fordable, rises in the Sanjak of Boli, goes to Tokat, and then passes before Amasia; hence originates the proverb coarsely applied by the inhabitants of Tokat to those of Amasia; 'You drink what we have defiled'. The water of Samsun is called bad, it is however clear and transparent. The houses are faced with brick and surrounded by gardens; it has a mosque and khans, but no college or reading establishment, seven abecedarian schools, a bath and a market, but no port. It is an open place but anchoring ground is good. The grapes and pears of Samsun are pickled (turshi) and sent in casks to Constantinople; its cables, ropes and resin are famous. The town is situated on the edge of a gulf. We visited all that was to be seen this place and re-embarked with our companions'(von Hammer, 1834, s.39).

Evliya Çelebi
Seyahatnamesi'nde
Samsun Anlatımları

• 27

'Öncesinde Amasya'dan geçen Çarşamba Pazarı Nehri (Yeşilirmak), Samsun'un doğu tarafında Karadeniz'e dökülmektedir. Bolu Sancağında doğan, Tokat'tan ve daha sonrasında Amasya'dan geçen ve bundan dolayı Tokat sakinleri tarafından kaba bir şekilde Amasya sakinlerine söylenen 'Bizim pislediğimizi siz içiyorsunuz' deyişine kaynaklık eden, geniş ve yürüyerek geçilemeyecek bir ırmaştır. Samsun'un suyu kötü diye bilinir ancak temiz ve berraktır. Evler tuğla ile kaplanmış ve bahçelerle çevrilmiştir, bir camisi ve hanı vardır fakat medrese veya eğitim kurumu yoktur, yedi ilkokul, bir hamam ve pazar yeri vardır ancak limanı bulunmamaktadır. Açık bir alandır ancak demirleme zemini iyidir. Samsun'un üzümleri ve armutlarının turşuları kurulus ve İstanbul'a fıçılarla gönderilir; halatları, ipleri ve reçinesi ünlüdür. Yerleşim yeri bir körfezin kıyısına kurulmuştur. Bu yörede görülmesi gereken her ne varsa ziyaret edip refakatçilerimizle birlikte yeniden yola koyulduk'.

Evliya Çelebi, eserinde bilgiler verdiği Yeşilirmak hususunda günümüz bilgileri ile çelişkiler bulunmaktadır. Bu, eserin bir coğrafya eserinden ziyade Evliya Çelebi'nin görsel ve işitsel tanıklıklarını anlattığı bir seyahatname olduğu gerçeği bağlamında olası bir durumdur. Zira Yeşilirmak, coğrafi olarak

Sivas ili sınırları içerisinde doğmaktadır ve tarihsel süreçte de Bolu Sancağının sınırları buraya kadar uzanmamıştır.

Evliya Çelebi, Samsun'da üretilen üzümlerden ve armutlardan yapılan turşulardan bahsetmiştir ki günümüzde sayılan ürünlerden hiçbirisi Samsun ekonomisi için anlamlı bir katkı sağlamamakta, ancak en iyi tahminle Samsun'da bulunan ovaların daha sonraları ekonomik açıdan daha değerli olan tütün bitkisiyle tanışmış olması bu üretim zincirinin zayıflamasına ve bir yerden sonra kopmasında etkili olmuş olabilir. Halatlar, ipler ve reçineler de tekstil ve denizcilik sektörleri açısından önemli ürünler olmakla birlikte bu ürünlerin de Samsun ekonomisi için devamlılık sağladığını söylemek güçtür. Yaklaşık yüzyıl öncesine ait istatistiklerde bu ürünlere bağlı olarak kuru üzüm yer alsa da listede yer alan yaklaşık altmış ürün arasında diğer ürünler bulunmamaktadır (Vadala, 1934).

Yaşar Gültekin ve
Yağmur Yiğit,
1 (1) 2017

SONUÇ VE TARTIŞMA

• 28

Çalışmaya konu olan Evliya Çelebi'nin Seyahatname adlı eseri sadece yazarının gezdiği yerleri anlattığı bir eser olmaktan ziyade kronolojik olarak yazılmış ve içinde gidilen yerlerin yönetimi, sosyolojik yapısı, folkloru, ekonomisi ve benzeri birçok özelliğinden bahsedilmiş olan benzersiz bir eserdir. Yazıldığı XVII. yüzyıldan günümüze kalan bu kadar geniş bir coğrafyayı konu edinen diğer bir eser bulunmamaktadır. Elimizde bulunan ve en eskisi X. ve XI. yüzyıla tarihlenen seyahatname türünün yazarları ve eserlerin konu alındığı coğrafyalar ele alındığında seyahatname türünün bir özelliği göze çarpmaktadır. Seyahatnamelerin yazıldıkları zaman dilimleri, her yazarın mensubiyetini taşıdığı devletin en parlak dönemlerine ya da bu parlak devirlerin hemen sonrasına denk gelmektedir. Bunun asıl sebebi söz konusu dönemlerde meydana gelen kalkınmanın ve dolayısıyla oluşan ticari, kültürel ve mimari varlığın gelişimidir. Bilimsel gelişmeler sonucu seyahat olanaklarının kolaylaşması, devletin otorite sağladığında oluşan güvenli seyahat ortamı, ekonomik açıdan kalkınmış devletlerin yeni pazarlar bulma amacıyla yaptıkları coğrafi keşifler seyahatname türünde daha fazla eserin yazılmasıyla sonuçlanmış ve hatta zaman zaman seyahatnameler doğrudan doğruya coğrafi keşif yolculukları sırasında yazılmıştır.

Çalışma, daha önce birçok akademik çalışmada incelenen Seyahatname'nin daha önce çalışılmamış Samsun anlatımlarını konu almıştır. XIX. yüzyılın başında eserin tarihte bilinen ilk çevirisi, "Geschichte des Osmanischen Reiches" (Osmanlı İmparatorluğu Tarihi) adlı eserin de yazarı olan Joseph von Hammer (tam adı: Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall) tarafından yapılmış ve çalışmada da bu çeviri temel alınmıştır. Bu eserin seçilme sebebi

tarihte eserin bilinen ilk çevirisi olmasının yanında von Hammer'in ayrıca Kâtip Çelebi'nin Cihannüma adlı eserini de çevirmesi ve kendisinin de bizzat bir gezi yazısı kaleme almış olmasıdır (Ortaylı, 1997).

Evliya Çelebi, Samsun şehri hakkında genel bilgi vermesinin yanında, günümüzde sınırlı kalıntısı bulunan Samsun Kalesi hakkında da bilgiler vermiş daha sonra şehrin mimarisi, coğrafyası ve ticari hayatından bahsetmiştir. Bu çalışma, verilen bilgileri yansıtmanın yanında anlatımların bir tür tefsirini (yorumlama-açıklama) yapmaya çalışmış ve o tarihten bugüne kentin değişimi yansıtılmaya çalışılmıştır. Çalışma aynı zamanda anlatımlara eleştirel bir gözle bakmış, günümüz bilgisiyle uyumsuzluk gösteren kısımları da belirtmiştir.

İleriki çalışmalarda bu çalışmada yapılan yorumlama- açıklama ve aynı zamanda kritik etme üslubu kullanılarak, öncelikle günümüzde ülkemiz sınırları içerisinde kalan kentlere dair anlatımlar bir araya getirilerek bir kitap çalışması yapılabilir. Bununla birlikte bu çalışmanın kapsamı Seyahatname aslı eserde geçen tüm Osmanlı coğrafyası için genişletilip, sade bir çevirinin ötesinde kapsamlı bir eser haline getirilebilir.

Bununla birlikte yerel ve merkezi yönetimler, kentlerin turizm potansiyelini değerlendirmek amacıyla tarihi alanları ve yapıları aslına uygun haline getirmek için bu anlatımları kullanabilir, cazibe alanları oluşturabilirler.

KAYNAKÇA

- Atmaca, E. (2009). "Kazak Türkçesinde Ölçü ve Ölçü Adları" Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 27(27).
- Dankoff, R. (2004) "An Ottoman Mentality: The World of Evliya Çelebi", BRILL.
- Dankoff, R., Tezcan, S. (2015) "An Evliya Celebi Bibliography" <https://lucian.uchicago.edu/blogs/ottomanturkish/files/2015/09/Evliya-Celebi-Bibliography.September-2015.pdf> adresinden erişilmiştir. (Erişim Tarihi: 23.12.2015)
- Kuzubaş, M. (2010) "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Lâdik." ODÜ SBE Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi:1.
- Leontik, M. (2013) "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Makedon Şehirleri ve Onların Tasviri." Bal-Tam Türklük Bilgisi 19:83-94.
- MacKay, P. (2007) 'An Introduction for the World Traveler', <http://angiolello.net/EvliyaLetter-2.pdf> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi: 28.03.2016)
- Mađen, S. (2008) 'Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları'. Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 37. 2008.
- Tezcan, N. (2012) 'Dîvân'dan Seyahatnâme'ye Robert Dankoff.', YKY YAYINLARI,

İstanbul.

McHenry, P. (2004) "Richard Hakluyt" maddesi. The Literary Encyclopedia.

Nagata, Y. (1997) "Tarihte Ayanlar - Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme" Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Okumuş, E. (2007). "Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde Tatvan ve Çevresi" Uluslararası Tatvan ve Çevresi Sempozyumu.

Okumuş, E. (2012) "Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde Diyarbakır." E-Şarkiyat İlmî Araştırmaları Dergisi 7.7

Ortaylı, İ. (1997). "HAMMER-PURGSTALL, Joseph Freiherr von" maddesi. İslâm Ansiklopedisi. 15. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Özdeğer, M. (2002) "Ayan Era in the Ottoman Government", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: V, Sayı: 1.

Yaşar Gültekin ve
Yağmur Yiğit,
1 (1) 2017

Sarısakal, B. (2015) "Samsun Kalesi" <http://www.bakisaridakal.com/Kale.pdf> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi: 20.02.2016)

Stathi, P. (2006) "Greek Patriarchal Letter for Evliya Çelebi" Archivum Ottomanicum 23. 2005/2006.

• 30

Tezcan, N. (2011) 'Evliya Çelebi'nin Belgesel İzleri', 1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi, sayı 12.

Tezcan, N. (2007) "Evliya Çelebi'nin Belgesel İzi, Papinta Kagiz." Toplumsal Tarih Dergisi 161.

Turan, N. S. (2015) "Seyahatname'den Yansıdığı Biçimiyle 17. Yüzyıl Arnavutluk Şehirlerinde Kimlik Kültür Ve Toplumsal Yapılar." Sosyoloji Konferansları 51: 83-106.

Vadala, R. (1934) 'Samsoun: Passé, Présent, Avenir'. Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris, 1934.

Von Hammer, J. (1834) "Narrative of Travels in Europe, Asia, and Africa in the Seventeenth Century by Evliyâ Efendi.", The Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland.